

Integriteit is een zaak van onderzoeker én instelling

Op 14 september is de nieuwe gedragscode voor wetenschappelijke integriteit uitgekomen. “Deze biedt onderzoekers en de instellingen waar ze werken een handreiking voor goed omgaan met de wetenschappelijke integriteit en het op die manier waarborgen van de kwaliteit van de wetenschapsbeoefening”, zegt Lex Bouter, lid van de Commissie-Algra, die de gedragscode van de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU) uit 2004 grondig heeft herzien en aangevuld.

Op 1 oktober gaat de nieuwe gedragscode in, die naast de VSNU ook door de KNAW, de NFU (umc's), TO2-federatie, Vereniging van Hogescholen en NWO is onderschreven. Deze gedragscode is dan ook toepasbaar op zowel fundamenteel, toegepast als praktijkgericht onderzoek en op zowel publiek als publiek-privaat onderzoek, alsmede op multidisciplinair onderzoek. Verder sluit de nieuwe gedragscode aan bij internationale gedragscodes, waaronder de Europese ALLEA-code. De nieuwe code is op onderdelen zelfs specifiek en gedetailleerder dan de Europese. Elke vakdiscipline kan de code verder toespitsen op de eigen onderzoekspraktijk.

De nieuwe gedragscode gaat uit van vijf principes voor integer onderzoek: eerlijkheid, zorgvuldigheid, transparantie, onafhankelijkheid en verantwoordelijkheid. Die zijn uitgewerkt in 61 normen voor de onderzoekspraktijk, zoals normen voor het ontwerp, de uitvoering en verslaglegging van onderzoek. Nieuw zijn de zorgplichten voor instellingen. Door die na te komen zorgen zij voor een omgeving, waarin onderzoekers zich aan de normen kunnen houden. Nieuw zijn ook de richtlijnen voor wat een instelling moet doen als het vermoeden bestaat dat een onderzoeker, begeleider, projectleider of andere superieur de normen van de gedragscode niet heeft nageleefd en welke sancties kunnen volgen als die personen schuldig blijken te zijn.

“Het is niet allemaal zwart-wit”, zegt Bouter, voorheen rector magnificus van de VU en momenteel hoogleraar methodologie en integriteit. “Als je promovendus bent en een fout maakt, valt je dat minder zwaar aan te rekenen dan wanneer je een senior-onderzoeker of hoogleraar bent. Verder hangt de ernst van het niet-naleven van normen af van de vraag of je van de instelling en je collega's bij het onderzoeksproject voldoende ondersteuning hebt gekregen. Bij het bepalen van de ernst van een schending moet de onderzoekscommissie daarom een zekere wijsheid betrachten.”

Met de 61 normen kunnen niet alle situaties worden voorzien. “Bij twijfel zijn de vijf principes leidend. Die vormen het kompas. Hiermee kan een onderzoekscommissie vaststellen dat er iets niet goed is gegaan en pleiten voor het toevoegen van een nieuwe norm aan de gedragscode.”

Als iemand de fout is ingegaan, zal het bestuur omwille van de publieke reputatie van de instelling die persoon wellicht snel willen ontslaan. Bouter is daar niet bang voor. “Na klachten en bij ernstige anonieme aantijgingen moet een onderzoekscommissie uitzoeken of iemand schuldig is.

Tijdens het onderzoek moet het instellingsbestuur trachten de schade voor die persoon zoveel mogelijk te beperken. Als de commissie vervolgens oordeelt dat de wetenschappelijke integriteit is geschonden, dan is het aan het bestuur om sancties op te leggen.”

De nieuwe gedragscode biedt twaalf wegingscriteria om te beoordelen of er sprake is lichte tekortkomingen, bedenkelijk gedrag of schending van de wetenschappelijke integriteit. Het instellingsbestuur kan afhankelijk van de ernst van ondeugdelijk gedrag overgaan tot berisping, overplaatsing, degradatie of ontslag, of in het geval van een hoogleraar, de bevoegdheid om op te treden als promotor opschorten. “De gedragscode overlapt deels de Wet op medisch onderzoek en ook de Europese privacywetgeving. Er kan dus ook sprake zijn van wetsovertreding. In het geval van misbruik van fondsen of ondeugdelijke declaraties komt al gauw het bestuurs- of strafrecht om de hoek kijken”, legt Bouter uit.

Ook voor een peer reviewer gelden normen. Hij of zij mag bijvoorbeeld niet zonder steekhoudende redenen proberen verwijzingen naar eigen artikelen bij het artikel in kwestie opgenomen te krijgen en moet afzien van een beoordeling van een artikel als er twijfel kan rijzen over de eigen onafhankelijkheid. Het ongenuanceerd afbranden van een artikel van ‘de concurrent’ mag ook niet. Norm nummer 46 stelt duidelijk dat een beoordelaar eerlijk en zorgvuldig moet zijn en een beoordeling moet motiveren.

De gedragscode adviseert om met externe partners vooraf duidelijke afspraken te maken over zaken die de wetenschappelijke integriteit kunnen betreffen of raken, zoals intellectuele eigendomsrechten en publicatie van de onderzoeksresultaten. “Als dat niet lukt, dan moeten onderzoekers van een opdracht of samenwerking afzien”, aldus Bouter. De overheid hanteert haar eigen spelregels voor aanbesteding van onderzoek. OCW-minister Van Engelshoven laat momenteel uitzoeken in hoeverre die regels aansluiten bij de nieuwe gedragscode of aanpassing behoeven.

In het algemeen geldt ‘publiceren, tenzij’. Bouter: “Voor niet-publiceren kunnen goede redenen zijn. Denk bijvoorbeeld aan een onderzoek naar de verdediging tegen biologische wapens. Je wilt voorkomen dat de onderzoeksresultaten in verkeerde handen komen. Uitstellen van een publicatie omwille van een patentaanvraag kan ook. En bevindingen moet je kunnen scheiden van onderzochte personen, anders schend je met publicatie de privacyregels.”

In de universitaire wereld is er al veel aandacht voor wetenschappelijke integriteit. Zo beoordelen de KNAW, NWO en VSNU bijvoorbeeld samen het wetenschappelijk onderzoek volgens het Standard Evaluation Protocol (SEP) iedere zes jaar. Sinds enkele jaren maakt een paragraaf over de borging van de wetenschappelijke integriteit daarvan deel uit. Bouter: “Mijn indruk is dat bestuurders wetenschappelijke integriteit heel belangrijk vinden. Maar het gaat nog wel even duren voordat de zorgplicht overal goed is ingevuld.”